پوختەی ڕێنووس

Kurdish Orthography:
A Short Introduction

ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی

ڕێنوێنی زمان لە وەرگێڕان

لەسەر بنەمای بڕیارەکانی ئەکادیمیای کوردی،
کوردئایتیگرووپ، زانستپەروەرانی کورد، چاوگ و
فەرمانگەی ئایتیی کوردستان و
بەراورد لەگەڵ زمانەکانی تر

وەشانی ١

٢٠٢١/٠٩/٢٥

دوایین نوێکردنەوە:

٢٠٢٢/٠٩/٠١

پێشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

پێشەکی

ڕێنووس واتە یاسا و ڕێسای چۆنیەتیی نووسینی وشە و کار لە دۆخی جۆربەجۆری وەک تاک، لێکدراو، داڕێژراو، چاوگ و گەردان. ڕێنووس هەروەها لە شێوەی بەکارهێنانی ئامراز و گیرەک دەدوێت.
زمان بەردەوام لە گۆڕاندایە و ئەم گۆڕانانەش زیاتر لەڕووی تەکنۆلۆژیا و ئایتییەوە ڕوو دەدەن. زمان دەبێت لەگەڵ ئایتیدا بگونجێنرێت و دەبێت بۆ کاری بنکەدراوەیی و دیجیتاڵ ئامادە بکرێت.
ڕێنووس بابەتێکی زمانەوانی یان ڕێزمانیی ڕەبەق نییە، تا خاڵ بە خاڵ بەو پێوەرانە ڕێک بخرێت، بەڵکوو بەشێکی هەرە زۆری، ڕێککەوتنە. بەشێکی لە کۆنەوە سەرچاوەی گرتووە و بەشێکیشی نوێیە. زمان بەردەوام گۆڕانکاریی بەسەردا دێت، هەر بۆیە دەبێت هەوڵ بدەین ڕێنووسەکەمان لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییانەدا بگونجێنین.
جاران بە دەست دەنووسرا، گرنگ نەبوو بۆشاییی نێوان پیتەکان و نیشانەکان کەم یان زۆر بن، کەسیش بیری لێ نەدەکردەوە، بەڵام ئێستا دانان یان دانەنانی بۆشاییەک کار دەکاتە سەر زۆر شت.
ماڵپەڕەکانی دنیا بە کرتەیەک لە زمانێکەوە وەردەگێڕدرێنەوە سەر زمانێکی تر. بە کرتەیەک دەق و دەنگ بۆ یەکتر دەگۆڕدرێن. بە کرتەیەک دەقێکی دووروودرێژت بە دەنگ بۆ دەخوێنرێتەوە. هەموو ئەمانە پێویستیان بە ڕێنووسێکی یەکدەست و بنەمایەکە کە بەوردی بیری لێ کرابێتەوە. دەبێت بیر لەوە بکرێتەوە کە زمانەکە لە داهاتوودا بتوانێت بۆ زۆر پرۆژەی ئایتی بەکار بهێنرێت. زمان بە خۆگونجاندن لەگەڵ ئایتی زیاتر دەتوانێت گەشە بستێنێت. دەبێت پرس بە شارەزایانی بواری ئایتی بکرێت و ڕای ئەوان لەبەرچاو بگیرێت.

ڕێنووس لە هەموو زمانێکدا کێشەی هەیە و هیچ زمانێکی دنیا نییە کە ڕێنووسەکەی مشتومڕی لەسەر نەبێت. ئەوەی زیاتر کۆمپیوتەر بەکار بهێنێت باشتر دەزانێت کە ڕێنووس چەندە وردبینیی دەوێت. گرنگ ئەوەیە بۆ یەکلاییکردنەوەی ڕێنووس ئاگاداری ئایتی و کوردی بین و هەمیشە ئەوە لەبەرچاو بگرین.

***

سپاس:
زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین و مامۆستا فەهمی کاکەیی، بۆ ڕاوێژکارییە بەسوودەکانیان.
زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر جەعفەر شێخولئیسلامی بۆ پێداچوونەوەی دەقەکە.

١

ئەلفبێ

ئـ - ا - ب - پ - ت - ج - چ - ح - خ - د - ر - ڕ - ز - ژ - س - ش - ع - غ - ف - ڤ - ق - ک - گ - ل - ڵ - م - ن - هـ - ە - و - وو - ۆ - ی - ێ.

***

ڕوونکردنەوە:

پیتەکان: ٣٤ پیت.

بزوێنەکان: ٨ دەنگ، ٧ پیت + ١ بزرۆکە (i) کە پیتی بۆ دانەنراوە.

دوو پیتی (و، ی) هەم ئەرکی بزوێن و هەمیش ئەرکی نەبزوێن دەگێڕن.

لە زمانی کوردیدا، وشەی لێکدراو، لە پلەی یەکەمدا، بەبێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێنرێت. ئەگەر نەکرا، ئەو کاتە ناوبەند بەکار دەهێنین. هەروەها، لە هەموو زمانەکانی دنیادا چونکە وشەی (Alphabet) پێکەوە لکێنراوە، ئێمەش هەر دەنووسین: (ئەلفبێ)، نەک "ئەلفوبێ" یان "ئەلف بێ".

٢

هەمزە (ئـ):

لەم دۆخانەدا هەمزە دەسڕینەوە:

خۆراوا، ڕۆژاوا، ماڵاوایی

(نەک: خۆرئاوا، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی)

***

ڕوونکردنەوە:

هەمزە (ئـ) لە سەرەتای وشەی بزوێنداردا دەنووسرێت، وەک (ئاو). لە ناوەڕاستی دوو بزوێندا دەنووسرێت، وەک: (دەرزیئاژن)، بەڵام لە وشەی لێکدراوی وەک ئەمانەدا دەیقرتێنین چونکە هیچ لە واتاکە ناگۆڕێت:

گوڵ + ئاو = گوڵاو (نەک: گوڵئاو)

خۆر + ئاوا = خۆراوا (نەک: خۆرئاوا)

گۆشتاو، گوڵاو، ماستاو، ڕۆژاوا، ماڵاوایی.

نەک: گۆشتئاو، گوڵئاو، ماستئاو، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی.

ئاوارتە (ڕیزپەڕ، لەیاسابەدەر):

١. لێوئاڵ

ناکرێت هەمزە لە وشەی (لێوئاڵ)دا بقرتێنین چونکە قورساییی بزوێنەکە دەکەوێتە سەر "ێ" و "ا" و بەبێ هەمزە واتاکە تێک دەچێت، وەک ئەوەیە بڵێی (لێ واڵ)، کە ئەویش هەڵەیە.

٢. قورئان:

هەروەها ناکرێت هەمزە لە وشەی (قورئان)دا بسڕینەوە، چونکە واتاکەی تێک دەچێت.

هەمزە لە کۆتاییدا (ئـ/ء)

زۆربەی پیتەکان شێوازی دەستپێک و کۆتاییان جیاوازن وەک: (یـ/ی: یاری).

هەمزەش بە هەمان شێوە دەستپێک و کۆتاییی هەیە: (ئـ/ء). هەمزە لەڕاستیدا نیشانەیەکە تایبەت بە زمانی عەرەبی. لە کاتی پێویستدا بەکاری دەهێنین، هەر وەک لە سەرەوە باس کرا، هەتا بکرێت دەیقرتێنین. جاری وایە کۆتاییەکەشی لە شیعرێکی کلاسیکی کوردیدا بەکار هێنراوە، ناچارین هەر بەو شێوەیە بەکاری بهێنین:

ئەووەڵ و ئاخری دونیا وەکوو دەندان و لەبت
تاجیری ڕوویی جیهان لوئلوء و مەرجانی نییە
سالم

کە ئەمری فەرموو ئەو شاهە بە (إقرأ)
ئەگەر فــــەرمانی قەتڵە کێ دەڵێ (نەء)!
قسەی مــــــایــــەی خرۆشی (نشأتین)ە
دوو عالەم نەشئە جۆشا، لەبیە (منشاء)
مەحوی

٣

پیتی (ڕ):

(ڕ) لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا وەک خۆی دەنووسرێت:

ڕاز، گڕکان، گڕ

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

١. (ڕ) و (ر) دوو فۆنیمی جیاوازن و لە سیستەمی یونیکۆددا دوو کۆدی جیاوازیان هەیە.

٢. لە تەختەکلیلی کوردیدا دوگمەی جیاوازیان هەیە. سەیر دەبێت بە دوگمەی (ر)ی سادە بینووسین بەڵام بە (ڕ)ی گڕ بیخوێنینەوە. هەر بۆیە دەنگی گڕی (ڕ) لە سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتاییشدا دەنووسین.

٤

پیتی (ک):

(ک) بەبێ نیشانە دەنووسرێت:

خاک، چەک، پاک

(نەک: خاك، چەك، پاك)

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

هەبوونی دوو شێوەپیت (ک و ك) بۆ یەک دەنگ (K)، باش نییە. هەر بۆیە باشترە یەک بژارە بمێنێتەوە.

کورد هەر لە کۆنەوە لە سەرەتای وشە و ناوەڕاستی وشەدا (ک)ی بەبێ نیشانە بەکار هێناوە. وەک:

سەرەتا: کار

ناوەڕاست: لێکۆڵەر.

لە کۆتاییدا هەر دوو جۆرەکەی بەکار هێناوە: چاک، چاك.

کەوا بێت باشتر وا بوو بۆ یەکدەستکردن، بڕیار بدرێت کە (ك) هەرگیز بەکار نەهێنرێت.

هەر لەبەر ئەوە، (کوردئایتیگرووپ) کە تەختەکلیل و فۆنتی یونیکۆدی کوردییان دروست کرد، بڕیاریان دا تەنها (ک) لە تەختەکلیلدا بهێڵنەوە.

دواتر ئەم بڕیارە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردی و فەرمانگەی ئایتیی کوردستانیشەوە پاڵپشتیی لێ کرا.

هەڵبەت نووسینی ئەمە بە کۆمپیوتەر و بە شێوەی دیجیتاڵی زیاتر پێوەندیی بە جۆری فۆنت و دوگمەی تەختەکلیلەوە هەیە.

گرنگیشە کاتێک بە دەست دەنووسین هەرگیز (ك) بەکار نەهێنین و پاساویشی بۆ نەهێنینەوە کە گوایە ئەمەیان کوردییە و ئەوی تر ناکوردییە، ئەمەیان جوانیی تێدایە بۆ نووسین و ئەوی دیکە تێیدا نییە، هەمووی ڕاهاتنێکی سادەیە، پاش ماوەیەک نووسینی (ک) لە کۆتاییدا پێی ڕادێین: (پاک)

پەیامێک بۆ مامۆستایانی ناو پۆل کە جاروبار بە دەست دەنووسن:

تکایە لە جیاتیی (ك)ی نیشانەدار، (ک)ی سادەی بێنیشانە، فێری خوێندکارەکان بکەن.

٥

نەبزوێنی (و)، بزوێنی کورتی (و) و بزوێنی درێژی (وو):

	سەرەتا	ناوەڕاست	کۆتایی
(و w) نەبزوێن:	ون	شەوبۆ	ڕاو
(و u) بزوێنی کورت:	ئومێد	کورد	-
(وو û) بزوێنی درێژ:	ئووبا	کەرکووک	توو

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

١. (و w) نەبزوێن:

٢. (و u) بزوێنی کورت:

٣. (وو û) بزوێنی درێژ:

١. (و w) نەبزوێنە.

هەمیشە لە سەرەتای وشە یان لەگەڵ بزوێنێک لە ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا دێت:

ون ، شەوبۆ ، ڕاو

٢. (و u) بزوێنی کورتە.

لە سەرەتادا، لەگەڵ هەمزە، بە شێوەی (ئـ + و) دەردەکەوێت:

- **ئوستاد ustad**

لە ناوەڕاستدا:

- **خول xul**

لە کۆتاییدا، دەرناکەوێت: -

٣. (وو û) بزوێنی درێژە.

لە سەرەتادا، لەگەڵ هەمزە، بە شێوەی (ئـ + وو) دەردەکەوێت:

- **ئوون، ئوونگ** (ایراد).

لە ناوەڕاستدا:

- **نووسین، مەحموود، سوور**

(نەک: نوسین، مەحمود، سور)

❋❋❋

(وو) هەمیشە لە کۆتایی وشەدا پاش نەبزوێن درێژە (وو):

- **وەکوو، چوو، موو**

(نەک: وەکو، چو، مو)

❋❋❋

تێبینی:

دەنگی درێژی (وو) هەر لە کۆنەوە بڕیاری لەسەر دراوە کە بنووسرێت. ئێستاکەش زمانەوانانی گەورە و پرۆفیسۆرانی خاوەنڕا و هەروەها ئەکادیمیاش هەر سوورن لەسەر بەکارهێنانی.

٦

دەنگی درێژی (ی î):

لە سەرەتا نانووسرێت، مەگەر هەمزە (ئـ)ی لەگەڵدا بێت:	**ئینجا**	**ئیبراهیم**	**ئیسلام**
لە ناوەڕاست	**فڕین**	**پەڕینەوە**	**ماسیگر**
لە کۆتایی، ١	**پەتی**	**کوردی**	**قەیسەری**
لە کۆتایی، ٢	**ئاسایی**	**پەمەیی**	**لادێیی**

❉❉❉

ڕوونکردنەوە:

بەپێی بڕیاری ئەکادیمیا لە وشەی وەک "پەتی، سویدی، چۆپی"دا، کە پێش لە (ی)، دەنگی نەبزوێن هاتووە، پێویست ناکات بۆ درێژکردنەوەی دەنگەکە، بنووسین "پەتیی، سویدیی، چۆپیی"، چونکە دەنگی درێژی "ی"، لە ناوەڕاستیشدا هەر بە یەک "ی" دەنووسرێت، وەک: میر. کورت و درێژییەکی لە ڕستەدا دەردەکەوێت:

بژی ئازادی!	دەنگی "ی" درێژە، بەڵام هەر بە یەک "ی" دەنووسرێت.
تۆ ئازادی.	جێناوی لکاوی "ی" دەنگێکی کورتە، بە یەک "**ی**" دەنووسرێت.
بەی.	دەنگی "ی" پاش بزوێن، کورت دەبێتەوە، دەنگێکی نەبزوێنە، بە یەک "**ی**" دەنووسرێت.

پاش نەبزوێن، دەنگەکە درێژە: (مەستی).

وەک جێناوی لکاو، دەنگەکە کورتە: (تۆ مەستی).

پاش بزوێن، دەنگەکە کورتە: (بەی).

هەموویان بە یەک (**ی**) دەنووسرێن.

(ـه) له کۆتاییی وشەدا:

نابێت (ـه) لەگەڵ بزوێنی (ە)دا تێکەڵ بکرێت، بەتایبەت لە کۆتاییی وشەدا:

ماهـ (نەک: ماە)، مەهـ (نەک: مەە) بەهـ بەهـ (نەک: بە بە).

شەوقی مەهـ و ڕووی دڵبەر کەوتوونەتە جەدەل دیسان

"سالم"

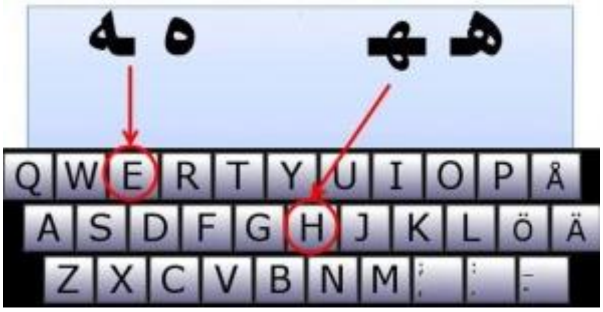

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

بۆ نووسینی (ـه) یان درێژکردنەوەی پیتەلکاوێک، ئەو هەنگاوانەی خوارەوە جێبەجێ دەکەین:

ـه :(M) + SHIFT + (H)

چۆن پیتێکی کوردی بەم شێوەیە درێژ بکەینەوە:

کـــــــــــــوردســـــــــــتـــــــــان

لە پێشدا ئەو پیتەی کە دەتەوێت درێژی بکەیتەوە بنووسە، پاشان:

کـــــــوردستان :(M) + SHIFT

٨

ئامرازی دانەپاڵ (ی):

وشە	ئامرازی دانەپاڵ	وشە	گرێی ناوی/هاوەڵناوی
کورد	ی	سنە	کوردی سنە
کوردی	ی	سنە	کوردیی سنە
سنەیی	ی	کوردپەروەر	سنەییی کوردپەروەر

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

ئامرازی دانەپاڵی (ی)، ئەرکێکی مۆرفۆلۆژییانەی هەیە. وەک پیتێک یان وشەیەک هەژماری بوونی بۆ دەکرێت. فۆنیمێکە بوونی پێویستە. بۆ نموونە گرێی ناوی یان هاوەڵناوی دروست دەکات. هەر بۆیە، هەرگیز نابێت بقرتێنرێت.

❊❊❊

(یـ)ی ناوبەند بەکار دەهێنرێت، بۆ ئەوەی دوو بزوێن پێکەوە نەنووسێن:

بزوێن	ناوبەند	بزوێن	
نی	یـ	ە	نییە
چی	یـ	ە	چییە
کوردی	یـ	ە	کوردییە
شنۆیی	یـ	ەکان	شنۆییەکان
خۆجێیی	یـ	ەکان	خۆجێییەکان

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

نابێت دوو بزوێن بەدوای یەکتردا بنووسرێن. ئەگەر کەوتنە پاڵ یەکترەوە، ئەو کاتە ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیان:

بزوێن + ناوبەندی یـ + بزوێن

کوردییەکان

٩

(ی)ی نیسبەت:

(ی)ی نیسبەت، لە کاتی (درانەپاڵ)دا، بە یەک (ی) دەنووسرێت. سێ دۆخی هەیە:

١. ئەگەر وشەکە بە نەبزوێن کۆتاییی هاتبێت:

هەولێر + ی = هەولێری

هەروەها:

کرماشانی، چەمچەماڵی، کەرکووکی، مەهابادی

٢. ئەگەر وشەکە بە بزوێن کۆتاییی هاتبێت، ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیانەوە:

شنۆیی، پاوەیی، سەرگەڵوویی، میراوایی

٣. ئەگەر وشەکە بە (ی) کۆتاییی پێ هاتبێت، هیچی پێ زیاد ناکەین:

سلێمانی: ئاسۆ سلێمانی لەوێ دانیشتووە.

ئامێدی: ئاسۆ ئامێدی لەوێ دانیشتووە.

***

٣. ناوی نیسبەت یان درانەپاڵ، لە کوردیدا وا دروست دەبێت:

(ناوی شوێن + ی)، وەک:

کەرکووک + ی = کەرکووکی.

لەژێر کاریگەریی زمانی عەرەبیدا، زۆر ناو بە شێوازی عەرەبی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە و بەکار دەهێنرێن و وا جێ کەوتوون کە لابردنیشیان نەلواوە:

ئەمریکی: کوردییەکەی: (ئەمریکا + یی = ئەمریکایی).

ئەفریقی: کوردییەکەی: (ئەفریقا + یی = ئەفریقایی، ئافریقایی، ئافریکایی).

فەرەنسی: کوردییەکەی: (فەرەنسا + یی = فەرەنسایی).

ناوی هەندێک نەتەوە هەن کە فۆنیمی "ی" وەرناگرن:

کورد، ئەفغان، فارس، عەرەب، تورک، تاجیک.

هەندێک نەتەوەش هەن، هەر بە ناوی وڵاتەکەیان نیسبەت دەدرێن:

سویدی، چینی، ژاپۆنی.

بۆ دیاریکردنی دۆخی (هاووڵاتێتی)، ئەوە ئاماژە بە (وڵات) دەکرێت و (ی) زیاد دەکرێت:

عەرەبستانی، عێراقی، چینی، سویدی، ئێرانی، ئەفغانستانی.

١٠

دوودەنگە (دیفتۆنگ):

دوودەنگەی وەک (وێ، وی)، چ لە کوردیی ناوەڕاست و چ لە کوردیی خواروودا، پێویست بە پیتی جیاواز ناکات. هەر بە دوو پیت دەنووسرێت:

لە کوردیی ناوەڕاستدا:

شوێن، خوێن، جوێن، نوێن، گوێ، توێ.

لە کوردیی خواروو (کەلهوڕی، لەکی، فەیلی)دا:

خوین (خوێن)، بیستوین (بێستوون)، چوی (چۆن)، دویت (کچ).

١١

پیتی "ت"

لە هەندێک وشەدا کە پیتی (ت) بەشێک لە وشەکەیە، نابێت "ت" بقرتێنرێت:

ماست، دەست (نەک: ماس، دەس). هەروەها:

دەستەسڕ، دەستاودەست، ماستاوچی

(نەک: دەسەسڕ، دەساودەس، ماساوچی)

بەپێی کۆمەڵەی (٣)ی جێناوی لکاو:

م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ

بۆ نموونە لەم دۆخانەدا نابێت "ت" لەبیر بکرێت:

دەنووسیت (نەک: دەنووسی)، دەنووسێت (نەک: دەنووسێ).

دەکڕیت (نەک: دەکڕی)، دەکرێت (نەک: دەکرێ).

دەخۆیت (نەک: دەخۆی)، دەخوات (نەک: دەخوا).

جێناوی نیشانەی وەک (ئەم، ئەو، ئەڤ)

ئەگەر جێناوی نیشانە، ئاماژە بە کات (ڕۆژ، شەو، ساڵ) بکات، پێکەوە دەنووسرێن، وەک:

ئەمڕۆ، ئەمشەو، ئەمساڵ، ئەمجار

ئەمجار سەختتەرەن زامم جە جاران
چڵ مدۆ دایم چـــــون گەستەی ماران
مەولەوی

ئیمشەو هەم دیسان دەروون پڕخەمەن
ئەسـاسـەی مـاتەم جە لامان جەمەن
مەولەوی

بەڵام ئەگەر پاش کاتەکە پاشبەندی (ە، ی) بنووسرێت ئەوە جێناوەکە جیا دەبێتەوە:
ئەم جارە (نەک ئەمجارە)

دروست:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەم جارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەم خوارە بێ تۆ
نالی

هەڵە:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەمجارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەمخوارە بێ تۆ

دروست:

ئەم ڕۆژی ساڵی تـــازەیــە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە
پیرەمێرد

هەڵە:

ئەمڕۆژی ساڵی تـــازەیـــە نەورۆزە هاتەوە

جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە

١٣

وشەی لێکدراو

وشەی لێکدراو یان بە یارمەتیی (ناوبەند) یان بێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێن:

١. بەبێ ناوبەند:

ڕەشماڵ: (نەک: ڕەش‌ماڵ، ڕەش ماڵ)

سەهۆڵفرۆش: (نەک: سەهوڵ‌فرۆش، سەهۆڵ فرۆش)

٢. بە یارمەتیی یەکێک لەم ناوبەندانە (ە، بە، و، ەو، او):

گوڵەگەنم (نەک: گوڵە گەنم)

جێـبـەجێ (نەک: جێ بە جێ، جێ‌بەجێ)

هاتوچۆ (نەک: هات‌وچۆ، هات و چۆ)

شارەوشار (نەک: شارە و شار، شارەو شار)

پشتاوپشت (نەک: پشتاو پشت)

بۆ نموونەی زۆرتر لە وشەی لێکدراو بڕوانە:

خشتەی وشە لێکدراوەکان

١٤

ژمارەی لێکدراو (ژمارە + ژمارە):

ژمارەی لێکدراو کە پێک هاتووە لە (ژمارە + ژمارە) بەجیا دەنووسین چونکە کاتێک دووروودرێژ بن دەتوانن ئاڵۆزی دروست بکەن، هەر لەبەر ئەوە جگە لە ژمارەی ئاوێتە نەبێت هیچ ژمارەیەکی لێکدراو واتە (ژمارە + ژمارە) پێکەوە نانووسین:

(19-11)، ژمارەی ئاوێتە:

یازدە، دوازدە، سێزدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە

(99-21)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(بیست و یەک = ٢١)، (سی و چوار = ٣٤)، (چل و پێنج = ٤٥)

(900-100)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(یەک سەد = ١٠٠)، (دوو سەد = ٢٠٠)، (سێ سەد = ٣٠٠)

هەر ژمارەیەکیش لەگەڵ (سەد، هەزار، ملیۆن، ملیارد و هتد) بێن هەر بەجیا دەنووسرێن:

(یەک هەزار = ١٠٠٠)، (دوو هەزار = ٢٠٠٠)،

(سێ ملیۆن = 3 000 000)، (چوار ملیارد = 4 000 000 000)

...

نموونەی نووسینی ژمارەیەکی گەورە (1 852 344):

یەک ملیۆن و هەشت سەد و پەنجا و دوو هەزار و سێ سەد و چل و چوار

❊❊❊

(ژمارە + وشە):

بەڵام ژمارە لەگەڵ وشەیەکی تر کە وشەی لێکدراو دروست بکات پێکەوە دەنووسرێت:

دووشەممە، پێنجشەممە، منداڵێکی یەکساڵە. دوودڵ، چوارچرا، هەزارپێ، چوارتا. شێوازی

شێوازی ژمارەکان:

لە باری ئاساییدا، شێوازی سێ ژمارەی چوار، پێنج و شەش لە فارسی و عەرەبیدا پێکەوە جیاوازییان هەیە. هەندێک جار، فۆنتەکە خۆی وا داڕێژراوە کە بەکارهێنەر ناتوانێت کاریگەریی لەسەر چۆنیەتیی شێوازی ژمارەکان بێت. زۆر تەختەکلیل و فۆنتی کوردی لەسەر شێوازی عەرەبییەکە داڕێژراوە. جیاوازییەکان بەگشتی لەم خشتەیەدا دەبینن:

عەرەبی	٩	٨	٧	٦	٥	٤	٣	٢	١	٠
فارسی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۰

١. ژمارەی بنجی:

یەک، دوو، سێ، یازدە، دوازدە، سێزدە، بیست و یەک، بیست و چوار

٢. ژمارەی پلەیی (ژمارە + ەم، ەمین):

یەک + ەم = یەکەم، دووەم،

یەک: یەکەم، یەکەمین

چوار: چوارەم، چوارەمین

ئەگەر ژمارە کۆتاییەکەی بزوێن بێت، ناوبەندی یـــــ دەخەینە نێوانیان:

ژمارە + یـ + ەم = نۆیەم، دەیەم، پەنجایەم.

سێ: سـێـیـەم، سـێـیـەمین.

نۆ: نۆیـەم، نۆیـەمین.

پەنجا: پەنجایـەم، پەنجایـەمین.

٣. ژمارەی دابەش:

دوو دوو، سێ سێ، پێنج پێنج، دە دە.

لەگەل ئامرازی (به):

یەک بە یەک، دوو بە دوو، سێ بە سێ، پێنج بە پێنج.

٤. ژمارەی کەرتی:

(١/١٠): دە یەک = یەک لەسەر دە.

(٣/٧): سێ لەسەر حەوت = لە حەوتدا سێ.

(٧ر٠): لە دەدا حەوت. (١٤ر٠): لە سەددا چواردە.

(١٤٠ر.): لە هەزاردا سەد و چل.

١٥

چاوگ و کاری لێکدراو:

ئەو چاوگانەی کە کاری لێکدراویان لێ دروست دەکرێت، چ دوو وشەی لێکدراو بن، یان پێشگرێکی ناسادە و وشەیەک، چ تێپەڕ بن وەک (فڕێدان)، چ تێنەپەڕ بن وەک (سەرکەوتن)، یان چاوگی (گەرمبوون) کە کاری ناتەواوی لێ دروست دەکرێت، لە کاتی گەردانکردندا بەشی دووەمەکەی بەجیا دەنووسرێت:

ڕانەبردوو:

فڕێدان: فڕێ دەدەم، فڕێ دەدەیت، فڕێ دەدەین.

سەرکەوتن: سەر کەوت، سەر دەکەوێت، سەر ناکەون.

گەرمبوون: گەرم دەبێت، گەرم نابێت.

نموونەی تر:

شێتبوون: شێت دەبم، شێت دەبیت، شێت دەبن.

لەدایکبوون: لەدایک دەبم، لەدایک دەبێت، لەدایک دەبن.

جێبەجێکردن: جێبەجێ دەکەم، جێبەجێ دەکەیت.

(نەک: جێبەجێدەکات، جێ بە جێ دەکات، جێبەجێ دەکات)

***

ئەمر:

فڕێ بدە، فڕێ مەدە، فڕێ بدەن، فڕێ مەدەن.

سەر بکەوە، سەر مەکەوە، سەر مەکەون.

گەرم ببە، گەرم مەبە، گەرم ببن، گەرم مەبن.

ڕابردوو:

فڕێم دا، فڕێت دا، فڕێی دا، فڕێمان داوە، فڕێیان داوە.

سەر کەوتم، سەر کەوتی، سەر نەکەوتن.

گەرم بووم، گەرم نەبووم، گەرم بوون، گەرم گەرم نەبوون.

ڕابردووی دوور: دوو وشەی کۆتایی پێکەوە دەلکێن:

فڕێم دابوو، فڕێت دابوو، فڕێمان دابوو، فڕێتان نەدابوو.

گەرم بووبووم، گەرم بووبوویت، گەرم نەبووبووین.

❊❊❊

گەردانکردنی کاری سادە:

کاری سادە بە هاتنی جێناو کەرت نابێت:

خواردن: دەمخوارد، دەیانخوارد، دەتانخوارد

(نەک: دەم خوارد، دەیان خوارد، دەتان خوارد)

١٦

وشەی داڕێژراو:

وشەی داڕێژراو ئەو وشانەن کە بە یارمەتیی (پێشگر prefix)، (پاشگر suffix) یان هەردووکیان (کۆنفیکس = confix) وشەی نوێ پێک دەهێنن، وەک:

بەهێز، وردەڵە، بێبەشی

پێشگر دوو جۆرە:

١. سادە: (دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

٢. ناسادە: (پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

***

با پێشەکی ئەم سێ چەمکانە جیا بکەینەوە:

١. وشەی دارِێژراو (بەهێز، مشکۆڵە، نەخۆشی)

٢. چاوگی دارِێژراو (داگرتن، هەڵگرتن، دابڕین)

٣. کاری دارِێژراو (دادەگرم، هەڵدەگرین، ڕادەکەم)

***

١. گەردانکردن، بە پێشگری سادە:

(دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

١.١ ڕانەبردوو، تێپەڕ، تێنەپەڕ بە پێشگری سادە پێکەوە دەنووسرێت:

تێپەڕ:

داکردن: دادەکەم، داناکەم، دادەکەین، داناکەین.

تێنەپەڕ:

هەڵبوون: هەڵدەبم، هەڵنابم، هەڵدەبیت، هەڵنابیت، هەڵدەبێت.

١.٢ ئەمر، تێپەڕ، تێنەپەڕ، پێکەوە دەنووسرێت:

داکردن: دابکە، دامەکە، ڕابکە، ڕامەکە.

ڕابوون: ڕابە، ڕامەبە، ڕابن، ڕامەبن.

***

١.٣ ڕابردوو:

تێپەڕ: بە هاتنی جێناوی لکاو جیا دەبێتەوە:

دام کرد، دام نەکرد، دامان بڕی، دامان نەبڕی.

تێنەپەڕ: پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووم، هەڵبوویت، هەڵبووین.

هەڵنەبووم، هەڵنەبوویت، هەڵنەبووین.

❊❊❊

٣. ڕابردووی دوور:

تێنەپەڕ، هەمووی پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووبووم، هەڵنەبووبووم، هەڵبووبووین، هەڵنەبووبووین.

تێپەڕ: بە هاتنی جێناو جیا دەبێتەوە:

داکردن: دام کردبوو، دام نەکردبوو، دامان کردبوو، داتان نەکردبوو.

❊❊❊

تێبینی: ئەکادیمیا لەم دواییانەدا پێکەوەنووسینیشی ڕێپێدراو کرد: (هەڵمکرد، هەڵتکرد، هەڵیکرد)، بەڵام ئێمە هەر بەجیا دەینووسین، چونکە هەر لە کۆنەوە باو بووە و بۆ ڕێنووسێکی یەکدەست یەک بژارە باشترە تا دوو بژارە.

❊❊❊

٢. گەردانکردن، بە پێشگری ناسادە:

(پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

یاسا: لە گەردانکردندا بەشی دووەم جیا دەبێتەوە.

٢.١. ڕانەبردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێپەڕ:

پێکهێنان: پێک دەهێنم، پێک ناهێنم، پێک دەهێنن، پێک ناهێنن.

ڕێککەوتن: ڕێک دەکەوم، ڕێک ناکەوم، ڕێک دەکەویت، ڕێک ناکەویت.

تێنەپەڕ:

تێکچوون: تێک دەچم، تێک ناچم، تێک دەچن، تێک ناچن.

ڕێکبوون: ڕێک دەبم، ڕێک نابم، ڕێک دەبیت، ڕێک نابیت.

٢.٢. ڕابردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێنەپەڕ:

ڕێکبوون: ڕێک بووم، ڕێک نەبووم، ڕێک بوویت، ڕێک نەبوویت.

تێپەڕ:

ڕێککردن: ڕێکم کرد، ڕێکم نەکرد، ڕێکت کرد، ڕێکیان کرد

٢.٣. ئەمر:

ڕێک بکە، ڕێک مەکە، پێک بهێنن، پێک مەهێنن.

٢.٤. ڕابردووی دوور:

ڕێکم کردبوو، ڕێکم نەکردبوو، ڕێکتان کردبوو، ڕێکیان نەکردبوو.

***

تێبینی: دەبێت وریا بین کە کاتێک وشە ئەرکی ناو دەبینێت پێکەوە دەنووسرێت بەڵام کاتێک ئەرکی کاری گەردانکراو دەبینێت بەشی دووەمەکەی جیا دەبێتەوە:

ئەوان لەسەر ڕێککەوتن زۆر قسەیان کرد و ئاخری پێکەوە ڕێک کەوتن.

"ڕێککەوتن" ناوە، بەڵام ڕێک کەوتن، کاری گەردانکراوە، ڕێنووسیان دەبێت جیاواز بێت.

ئەوان گرووپێکیان پێک هێنا. (نەک: پێکهێنا).

١٧

سێ پێشگر + چاوگ:

کاتێک سێ پێشگر (کە لە باری ئاساییدا تێکەڵێکن لە پێشگری بێواتا و وشەی واتادار) لەگەڵ چاوگێکدا دێن، بۆ ئەوەی وشەکان زۆر درێژ نەبنەوە، دوو پێشگرەکەی بەجیا دەنووسین و سێیەم پێشگر دەلکێنین بە چاوگەکەوە (چ پێشگرەکە بێواتا بێت، چ وشەیەک بێت):

چاوگ: پێ لێ هەڵبڕین، دەست لێ هەڵگرتن، خۆ تێ هەڵقورتاندن.

گەردان: پێم لێ هەڵبڕی، پێی لێ هەڵمەبڕە، پێی لێ هەڵدەبڕن.

دەستی لێ هەڵگرە، دەستی لێ هەڵمەگرە.

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) بەجیا دەنووسرێن:

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) ئاماژەن بە کەس یان شتی سێیەم:

(بە ئەو) بلێ = (بەو) بلێ = (پێی) بلێ.

(بە ئەو) کورت بووەتەوە و بووە بە (بەو)، ئەویش کورت بووەتەوە و بووە بە (پێی).

(بە ئەو) = (بەو) = (پێی)

کەوا بێت (پێی) لەڕاستیدا سەربەخۆیە و کورتکراوەیە.

(تێ) و (لێ)ش هەر بە هەمان شێوە، هەر بۆیە بە شێوەی سەربەخۆ دەیاننووسین:

پارەم پێ نەما. (پارە بە من نەما.)

(نەک: پارەم پێنەما.)

دەستی تێ خست. (دەستی خستە ناو ئەوە). دەستی خستە ناوی.)

(نەک: دەستی تێخست.)

دەستی لێ دا. (دەستی لە ئەو دا. دەستی لەو دا.)

(نەک: دەستی لێدا.)

ئەمانە کە ئامرازی (پێ، تێ، لێ)یان تێدایە، وا گەردان دەکرێن:

(دەستتێوەردان): **دەستی تێ وەردە، دەستی تێ وەردا.**

(دانپێدانان): **دانی پێدا دەنێت، دانی پێدا نا.**

(سەرلێشێواندن): **سەری لێ دەشێوێنێت. سەری لێ شێواند.**

کاتێ جێناوی لکاو دێت، جیا دەبنەوە:

پێم گوت، پێم وت. (نەک: پێمگوت، پێموت.)

لێمان سەند. (نەک: لێمانسەند.)

١٩

وشەی نافەرهەنگی:

تێکڕا، وشەی لێکدراو و داڕێژراو، کە بوون بە وشەی فەرهەنگی، هەموو کەرتەکانیان پێکەوە بنووسرێن، دەستەواژەی هاوەڵکاری و هاوەڵناوی کە هێشتا نەبوونەتە وشەی فەرهەنگی، کەرتەکانیان بەجیا و لێک نزیک بنووسرێن، وەک **چنگ لەسەرشان.**

٢٠

نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن

ئەم فۆنیم و نیشانانە دەلکێن بە وشەکانەوە:

دەڕۆیشت، نەدەڕۆیشت.

دەمبرد، نەمدەبرد.

هەڵبگرە. هەڵمەگرە. هەڵنەگری، هەڵنەفڕی،

دابخە، دامەخە.

٢١

(نە)ی ڕەتکردنەوە

(نە)ی ڕەتکردنەوە بەجیا دەنووسرێت:

نە دێم نە دەڕۆم.

نە ئێوە نە ئێمە هیچمان پێ ناکرێت.

٢٢

کێشەی (د):

(د)ی سەرەکیی ئەو وشانەی بە (د) کۆتاییيان هاتووە، لە کاتی هاتنی "دا" کە پاشگرە نابێت بقرتێنرێت:

لە بن بەرددا (نەک: بەردا)،

لەناو هەرددا (نەک: هەردا)

لە هەندێک ناوچەدا دەنگی (د) بە شێوەیەکی نزیک لە (و) بێژە دەکرێت، ئەوە تەنیا بێژەکردنێکی ناوچەییە و لە زمانی ئەدەبیدا بێگومان دەنگی (د) ڕێک وەک خۆی دەبێت بێژە بکرێت.

ئەحمەد (نەک: ئەحمەو)

قادر (نەک: قایر)

٢٣

(پێشبەند preposition):

پێشبەند دوو جۆرە: (سادە و لێکدراو)، نالکێنرێن بە وشەی پێش و پاش خۆیانەوە

پێشبەندی سادە:

ئەو بە فرۆکە سەفەر دەکات بۆ کوردستان.

تۆ لە کوێ ئەوت بینی؟

پێشبەندی لێکدراو:

پێنووسەکە لەسەر مێزەکەیە.

کتێبەکە لەژێر ڕۆژنامەکەیە.

منداڵەکە لەتەنیشت دارەکە وەستاوە.

تارا لەپاڵ دیوارەکە چاوەڕێ دەکات.

کۆرپەکە لەناو بێشکەکەیە.

ڤیان لەگەڵ ئەوین چوو بۆ خوێندنگە.

❊ ❊ ❊

ڕوونکردنەوە:

پێشبەندی لێکدراو لە دوو بەش پێک هاتووە، هیچ کامیان بەتەنیایی ناتوانن لەو دۆخەدا ئەرکی پێشبەندەکە تەواو بکەن، بۆیە پێویستیان بە یەکترە، بۆ تەواوکردنی ئەرکی پێشبەندەکە.

٢٤

(پاشبەند):

پاشبەند کە جاروبار (پاشگر)یشیان پێ وتراوە، هەر ئامرازن وەک (ە، ەوە، دا، ێ، ڕا) و دەلکێنرێن بەدوای وشەوە، هەر بۆیە (پاشبەندی لکاو)یشیان پێ دەوترێت، وەک:

لێرەدا.

دەچمە سلێمانی.

لە کەرکووکـــەوە هاتووم.

ئەو لە خۆشیـــدا نازانێت چی بکات.

لە ماڵدا ئەوم بینی. (نەک: لە ماڵ دا ئەوم بینی.)

ئەو لە ماڵدایە. (نەک: ئەو لە ماڵ دایە.)

لە ئامێدیڕا بە پێیان هات.

لە چوارچراوە هاتوون.

بە ماڵەوە ڕۆیشتووین.

(دەوربەند، لابەند circumposition):

ئەگەر تێبینیی ئەو پاشبەندانەی سەرەوەتان کردبێت دەبینن لە پێش ناوەکانەوە پێشبەندی (لە) نووسراوە. وەک:

لە ماڵدا

لە کەرکووکەوە

هەر کاتێک پێشبەندێک و پاشبەندێک پێکەوە بکەونە ئەملا و ئەولای وشەیەکەوە، ئەوە پێی دەوترێت: (دەوربەند، لابەند circumposition).

لەم دۆخانەدا پێشبەندەکان بە سەربەخۆ دەنووسرێن و پاشبەندەکان دەلکێن بە وشەکانی پێشیانەوە، وەکوو:

لە کوردستاندا
لە کرماشانەوە
لە کوێوە
لە تارانێ
لە کوێرا
بە ئاسمانەوە

تێبینی: جاران بەم پاشبەندانە دەوترا "**پاشگر**" ئێستا پێیان دەوترێت "**پاشبەند**". ئەگەر لە شوێنێکدا وشەی پاشگرتان بینی، پێتان سەیر نەبێت.

٢٥

(ئامرازی لێکدەر) بەجیا دەنووسرێن:

من و تۆ (نەک: منوتۆ، منوتۆ)

تێکۆشە تا خوێنت گەرمە. (نەک: تێکۆشە تاخوێنت گەرمە.)

یا برۆ یا دانیشە. (نەک: یابرۆ یادانیشە.)

٢٦

کێشەی "بێ"، "بێ" و "بەبێ":

هەر کاتێک خاوەندارێتی لە وشەکە بسێنرێتەوە پێکەوە دەنووسرێت:

کوڕێکی بێکەس (نەک: کوڕێکی بێ کەس)

بێخانوو، بێباوک، بێپارە (نەک: بێ خانوو، بێ باوک، بێ پارە).

بێتۆیی دەمکوژێت.

بەبێ تۆ ناچم. = بێ تۆ ناچم.

بەبێ ئازادی ژیان ئەستەمە. = بێ ئازادی ژیان ئەستەمە.

٢٧

هاوەڵکاری چۆنیەتی:

(هاوەڵکاری چۆنیەتی) پێکەوە دەنووسرێت:

بەهێواشی، بەئەسپایی، بەپەلە (نەک: بە هێواشی، بە ئەسپایی)

ئەو بەجوانی دەدوێت.

"بە" پێشگرە، "بەجوانی" هاوەڵکاری چۆنیەتییە. پێشگر و وشەکە پێکەوە دەنووسرێن: بەجوانی.

سارا بەهێواشی دەنووسێت.

چۆن دەنووسێت؟ – بەهێواشی (هێواش).

(بەنەرمی softly)

٢٨

ئامرازی (تر، ترین) و وشەی (تر = دیکە):

ئامرازی پلەی بەراورد و پلەی باڵا (تر، ترین) دەلکێن بە وشەی پێش خۆیانەوە:

جوان، جوانتر، جوانترین

بەڵام وشەی (تر = دیکە) ئامراز نییە و وشەیەکە، بەجیا دەنووسرێت:

ڕۆژێکی تر (ڕۆژێکی دیکە)

کەسێکی تر (کەسێکی دیکە)

٢٩

ئامرازی (ش) وشە کەرت ناکات:

بشتەویٚ ناتدەمێ، نەشخۆی.

نەشهات، نەشمانگرت، بشمانبەن.

٣٠

وشەی بێگانە:

وشەی بێگانە ئەگەر زۆر تایبەتی بوو بە ڕێنووسی زمانەکەی خۆیەوە دەخرێتە ناو کەوانەوە، نموونە:

لە زمانی کوردیدا بە (فتحە، ضمە و کسرە) دەوترێت: سەرە، بۆرە و ژێرە.

ئەگینا لە باری ئاساییدا هەر وشەیەکی بێگانە بە ڕێنووسی کوردی دەنووسین:

ئەڵڵا، قەڵەم، سورەیا، ڤیکتۆر، بەغداد.

سووان

هەر لە کۆنەوە هەندێک دەنگ لە زمانی کوردیدا سواون، وەک: (ئـ):

گوڵئاو، بووە بە گوڵاو،

ئینشائەڵڵا، بووە بە ئینشاڵلا.

گوڵئەندام بووە بە گوڵەندام:

گوڵەندام ئەی تەنافی گەردەنم زوڵفی پەرێشانت

عیلاجێ! چارەیێ! ڕوحمێ! ئەمان دەستم بە دامانت

"وەفایی"

نیشانەی (تشدید)ی عەرەبی

(تشدید)ی عەرەبی بە دووپاتبوونەوە دەنووسرێت:

(موحەممەد، نەججاڕ، بەننا).

جاری وایە یەکێک لە پیتەکان دەسوێن:

موحەمەد، محەمەد، نەجاڕ.

٣١

کێشەی (دە، ئە):

هەم لە کرمانجی و هەم لە ئەدەبیات و وێژەی کۆنی کوردیی ناوەڕاستدا هەمیشە "دە" بەکار هێنراوە:

گەر دەپرسی من لەبەر چی کەم دەخۆم

من بـە برسی قـەت مەزانە غەم دەخۆم

"نالی"

باشترە لە زمانی ئەدەبیدا شێوەی کۆنی "دە" بپارێزین.

٣٢

(نیومەودا semi-space):

زمانی کوردی زمانێکی لێکدراوییە، پڕە لە **وشەی سادە** (باران)، **داڕێژراو بە پێشگر** (داهێنان، بەهێز)، بە **پاشگر** (خواردنەوە)، بە **پێشبەند** (لە کوردستان) و بە **پاشبەند** (لێرەدا)، یان **گەردان دەکرێن** (هەڵم گرت، دەستم لێ دا). ڕێنووسی هەموو ئەمانە هەر لە کۆنەوە دیاری کراون، یاسای خۆیان هەیە، یان دەلکێنرێن بە یەکترەوە یان بەجیا دەنووسرێن.

لەبەر ئەوەی کە یاسا و ڕێسای ڕێنووسی زمانی کوردی تێک نەچێت بۆ نووسینی ئەمانە هەتا بکرێت کەڵک لە **نیومەودا** وەرناگرین.

٣٣

کێشەی گۆڕانی (وو) بۆ (ۆ):

نموونەی وەک (خانۆکەم کڕی، جوانۆکەم ئاو دا.) لادانێکی گەورەیە لە ڕێنووس و تێکدانی وشەی پێکهاتەی وشەی سەرەکییە، هەر دەبێت بنووسرێت:

خانووەکەم کڕی. جوانووەکەم ئاو دا.

٣٤

(یەک، ییێک):

بۆ نووسینی "ییێک" پاش بزوێن باشترە کەڵک لە "یەک" وەربگرین، چونکە ئاسانترە لە دوو پیتی (ییـ)، هەروەها کەمتر (یـ) دووپات دەبێتەوە:

گرمەیەک (نەک: گرمەییێک).

شنۆییەک (نەک: شنۆییییێک).

مەهابادییەک (نەک: مەهابادیییێک)

٣٥

کێشەی جێناوی لکاوی تاک و کۆ:

لە کاتی نووسینی جێناوی لکاودا نابێت پیتی (ی) لەبیر بکرێت. بۆ ئەوە گرنگە مرۆڤ ئاگاداری خشتەی جێناوە لکاوەکان بێت:

کۆمەڵە		تاک	کۆ	
کۆمەڵەی ١	قەد +	م / ت / ی	مان / تان / یان	ڕابردووی تێپەڕ
کۆمەڵەی ٢	قەد +	م / یت / ـ	ین / ن / ن	ڕابردووی تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٣	دە + ڕەگ +	م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٤	ب + ڕەگ +	ـ / ە / ـ	ـ / ن / ـ	داخوازی

نموونە:

کاری تێپەڕ: کۆمەڵەی یەکەم: (م، ت، ی ـ مان، تان، یان)

کڕین: قەد (کڕیـ) + جێناو

تاک: **کڕیم، کڕیت، کڕیی (نەک: کڕی)**

کۆ: **کڕیمان، کڕیتان، کڕییان (نەک: کڕیان)**

کاری تێنەپەڕ: کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)

فڕین: قەد (فڕیـ) + جێناو

تاک: **فڕیم، فڕییت، فڕی**

کۆ: **فڕیـــیــن، فڕیـن، فــڕین**

***

کەوا بێت، کاتێک وشەی پێش لە جێناو، بە "ی" کۆتایی هاتبێت، نابێت "ی"ی جێناو لەبیر بکرێت، نموونەی تر:

چیم وت؟ چیت وت؟ چیــی وت؟

چیمان وت؟ چیتان وت؟ چیــیان وت؟

کۆتاییم هات. کۆتاییت هات. کۆتاییی هات.

کۆتاییمان هات. کۆتاییتان هات. کۆتاییان هات.

حەناییی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان.

٣٦

کێشەی تێکەڵکردنی (ڤ)، (ف)، (و):

لە زمانی کوردیدا پیتی (ڤ = V)مان هەیە، دەبێت ئەو ناوانەی لە زمانە ڕۆژاواییەکاندا (V)یان تێدایە وەک خۆی بە (ڤ) بیاننووسین:

ڤیکتۆر هۆگۆ (نەک: فیکتور هۆگۆ، ویکتۆر هۆگۆ)

ڤیدیۆ (نەک: ویدیۆ)

ڤۆڵڤۆ (نەک: ولو)

ئەرشیڤ، ئارشیڤ (نەک: ئەرشیف، ئارشیو)

ئێڤا (نەک: ئێوا).

٣٧

ڕۆژانی هەفتە:

شەممە، یەکشەممە (نەک: یەک شەممە)، دووشەممە (نەک: دوو شەممە).

بەڵام ئەگەر مەبەستمان یەکێک لە ڕۆژەکانی هەفتە بێت ئەوە بەجیا دەینووسین:

من تەنیا یەک هەینیی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا هەینییەکی تر)

من تەنیا یەک شەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا شەممەیەکی تر)

من تەنیا یەک دووشەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا دووشەممەیەکی تر)

دارمیوەکان:

دارهەنار (نەک: دار هەنار)، دارمۆز (نەک: دار مۆز)، دارگوێز (نەک: دار گوێز)، دارمێو (نەک: دار مێو)

(**بە پێی**) و (**بەپێی**):

بەجیا: بە پێی خۆی چوو بۆ لای دوکتۆر.

پێکەوە: بەپێی بڕیارەکە جێبەجێی بکە.

٣٨

ناوبەندی (و):

هەمووان: هەمووان: هەموان: هەمووان.

لە وشەی (هەمووان)دا بزوێنی (ا) کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی (وو û) و کورتی دەکاتەوە و دەیکاتە بزوێنی کورتی (و u) و دەبێتە (هەموان)، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نانووسرێن، ناوبەندی (و) دەخەینە نێوانیان و دەبێتە: هەمووان (hemuwan). کەچی خەڵک پێیان وایە ئەمەیە (هەمووان hemûan). کەوا بێت لە وشەی (هەمووان)دا دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەهاتوون.

هەروەها وشەکانی تری وەک هاتووان، ڕۆیشتووان، کەوتووە، بەستووە بە هەمان شێوەن، واتە پێک هاتوون لە (ووا uwa).

❊❊❊

ناوبەندی درێژ (وو) یان کورت (و)؟

هەندێک وشەی لێکدراو بە ناوبەندی وەک (و) پێکەوە دەلکێنرێن، وەک: (هێلکەوڕون، مشتومڕ، هاتوچۆ، دەستوبرد). کاتێک کە ناوبەندەکە پاش بزوێن دێن دەنگەکەی کورتە و کاتێکیش پاش نەبزوێن بێن دەنگەکەی درێژە، بەڵام لەبەر ئەوەی کە ناوبەندمان هەر بە یەک (و) دیاری کردووە، هەر بە یەک (و) دەیاننووسین: (هاتوچۆ) پێویست ناکات لە دۆخی لێکدراودا بنووسین (هاتووچۆ) هەرچەندە کە نووسینیشی بە هیچ شێوەیەک هەڵە نییە.

❊❊❊

(وا) مامەڵەی وشەیەکی سەربەخۆی لەگەڵدا دەکرێت:

پێم وا نییە، پێم وا بوو، وا نەبوو، وا دیارە.

لە دۆخی ڕانەبردوودا، چونکە "ە" بەتەنیا نانووسرێت، بە ناوبەندی (یـ) دێنە تەنیشت یەکترەوە: وایە

٣٩

کێشەی نووسینی ناوە بە هاوەڵناوەوە

وەک پێشتریش لە بەشی ناوی لێکدراودا ڕوون کراوەتەوە وشەی لێکدراو کە بە ناوبەندی "ە" پێکەوە لێک دەدرێن، پێکەوە دەنووسرێن، وەک:

گوڵەگەنم، مانگەشەوە

بەڵام نابێت ئەو بزوێنی (ە)یە لەگەڵ بزوێنی (ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە تێکەڵ بکرێت.

(ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

ئەم بزوێنە دەلکێت بە کۆتایی وشەیەی یەکەم، بەڵام بۆشایی دەبێت لەگەڵ وشەی دووەمەوە، نموونە:

شەوە گەرمەکە (نەک: شەوەگەرەمەکە).

بەفرە زۆرەکە، (نەک: بەفرەزۆرەکە)

کچە جوانەکە، (نەک: کچەجوانەکە)

منداڵە بزێوە جوانە چاوشینەکە

(نەک: منداڵەبزێوەجوانەچاوشینەکە).

چونکە هاوەڵناوەکان لەگەڵ وشەکەدا وەک وشەی لێکدراو هەژمار ناکرێن، بەڵکوو پێناسەی وشەکە دەکەن و ئەگەر پێکەوە بنووسرێن دەتوانێت زۆر دووروودرێژ ببێتەوە.

٤٠

چەند بڕیارێکی نوێیی ئایتی لە پەیوەندی لەگەڵ زمانی کوردیدا

تێبینی:

لە کۆبوونەوەیەکی سەرهێڵی ئایتیدا لە ڕێکەوتی ٢٠٢٢/٠٦/٢٢ بڕیار درا کە هەر نیومەودا بەکار نەهێنرێت، چونکە لە کاتی نووسینیدا سیستەمە ئایتییەکان تێک دەدات.
لێرەدا بەشێک لەو بڕیارانە دەخرێتە بەردەست:

ڕێسا و چەسپاندنی ڕێنووسی زمانی کوردی

بۆ دروستکردنی هەڵەچن (spell checker)یک بۆ زمانی کوردی، وشەدانێک لە وشە ڕاست و دروستەکان و گەردانکردنی وشەکان و کردارەکان پێویستن. کلیلی سەرکەوتنی کاری هەڵەچنەکە ئەوەیە کە ئەرکەکانی لەسەر ڕێنووسێکی یەکگرتوو جێبەجێ بکرێن.

لەسەر ئەو بنەمایانەی کە ئەکادیمیای کورد لە نامیلکەی ڕاسپاردەکانی زمانی کوردیدا دای ڕشتووە و بەڕێز دیاکۆ هاشمی بە نموونە و شیکاری لێکی داونەتەوە و باسی کردوون کاری هەڵەچنەکە ساز دەکرێت.

لەو گرفتانەی کە پێویستن چار بکرێن و نەمێنن، چ لە نووسراوە ئەلیکترۆنییەکان و چ لەسەر هەندێک تەختەکلیل بریتین لە:

١. بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە (U+200C).

لابردنی جیاکەرەوە (بە Zero Width Non-Joiner ناسراوە)، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بە کار هێنراوە.

٢. بەکارنەهێنانی تەقەڵ یان داش لەنێوان دوو وشەدا.

پێویستە کە وشە لێکدراوەکان وەکوو خۆیان بنووسرێنەوە، ئەگەر وشەکە درێژ بوو، ئەوا بە بۆشاییی بچووک بکرێنەوە.

٣. پیتی کورتکراوە لاتینییەکان/کوردییەکان بە خاڵ جیا بکرێنەوە

زۆرێک لە کورتکراوەکان وەکوو (پدف PDF) یان (پدک: پارتی دیموکراتی کوردستان) پێویستە یەک شێوەی یەکگرتوو بۆ نووسینەوەیان بەکار ببرێت، ئەویش دانانی خاڵە لەنێوانی پیتەکاندا.

پ.د.ف

پ.د.ک

٥. هەندێک تێبینیی گشتی

1. هەوڵ بدرێت ئەو تەختەکلیلانەی کە کراونەتە بنەڕەت برەویان پێ بدرێت و ئەو بڕیارەی حکومەت زیندوو بکرێتەوە لە فەرمانگە و بەڕێوەبەرایەتییەکانی حکومەتدا.
2. هەموو ئەوانەی کە کاری وەرگێڕان دەکەن، پێویستە پابەند بن بە بەکارهێنانی یەک تەختەکلیل.
3. هەموو کۆدەکان و پیتە کوردییەکان، تەختەکلیلی کوردی و شێوەکانی لەسەر عەرەبی و ئینگلیزی نێرراوە بۆ گووگڵ، سامسۆنگ، ئەپڵ، هواوی و مایکرۆسۆفت. ئەگەر هەر شوێنێکی تر کە ئەو کۆدانە بەکار ناهێنێت ئاگادار بکرێتەوە و نەخشەی پیت و کۆدەکانی پێ بدرێت.
4. وشیارکردنەوەی خەڵکی بۆ بەکارهێنانی تەختەکلیلێکی یەکگرتوو، بۆ نووسین بە ڕاست و دروستی و لەپێناو نەهێشتنی هەڵەی ڕێنووس.

٤١

وەڵامی پرسیاری فێرخوازان:

ژمارە	بەم جۆرە	نەک بەم جۆرە:
1.	**خۆراوا**	خۆرئاوا
2.	**دەست خۆش!**	دەستخۆش!
3.	**مەحوی**	مەحویی
4.	**هەردووکمان**	هەر دووکمان
5.	**بەسەر چاو**	بەسەرچاو
6.	**پێم وایە** **پێم وا نییە، پێم وا بوو.**	پێموایە
7.	**بەرانبەر**	بەرامبەر
8.	**وا دەزانم، وام زانی**	وادەزانم، وامزانی
9.	**شەو شاد!**	شەوشاد!
10.	**کشتوکاڵ**	کشت و کاڵ
11.	**چوونەژوورەوە (ورود)**	چوونە ژوورەوە (ورود)
12.	**ئەوان چوونە ژوورەوە.**	ئەوان چوونەژوورەوە.
13.	**لە ماڵدایە**	لە ماڵ دایە
14.	**لانی کەم، لانی زۆر**	لانیکەم، لانیزۆر
15.	**مشتومڕ**	مشت و مڕ
16.	**دام نا، هەڵم گرت**	دامنا، هەڵمگرت
17.	**دەخوێنرێت**	دەخوێندرێت
18.	**جوانتر (پلەی بەراورد)**	جوان تر (پلەی بەراورد)
19.	**پیاوێکی تر (پیاوێکی دیکە)**	پیاوێکیتر (پیاوێکی دیکە)
20.	**لەدایکبوونت پیرۆز**	لە دایکبوونت پرۆز
21.	**تەمەندرێژ بیت.**	تەمەن درێژ بیت.
22.	**ڕۆژی جیهانیی کرێکاران**	ڕۆژی جیهانی کرێکاران
23.	**بەخێر هاتی.**	بەخێرهاتی.
24.	**بە پێی خۆی چوو.**	بەپێی خۆی چوو.
25.	**بەپێی بەرنامە. (طبق)**	بە پێی بەرنامە. (طبق)
26.	**دڵناسک**	دڵ ناسک
27.	**نییە**	نیە، نیـیە

.28	**ناوبەندی "و" کە وشەی لێکدراو دروست دەکەن تەنیا بە شێوەی "و" دەنووسین نەک "وو":** **هاتوچۆ، دەستوبرد، مشتومڕ**	هات و چۆ، هاتووچۆ
.29	**پێشبەندی لێکدراو پێکەوە دەنووسرێن، چونکە بەتەنیا واتاکە ناگەیەنن:** **لەگەڵ، لەسەر، لەژێر، لەلای، لەتەنیشت، لەکن، لەپاڵ.** **لەسەر مێزەکە.** **لەپاڵ دارەکە.**	
.30	**ڕۆیشتبێت، کردبێت، هاتبێت**	ڕۆیشت بێت، کرد بێت، هات بێت
.31	**هەر وەک**	هەروەک
.32	**هەموو جارێ**	هەمووجارێ

پاشەکی:

لەم دنیای پێشکەوتووەی دیجیتاڵییەدا، هەموو نووسینێک لەسەر بنەمای (0) و (1) و بەکۆدکردنە، ڕێنووسی یەکدەست بۆ تۆمارکردن و بەدواداگەڕانیان زۆر پێویستە. دەتوانن بکرێنە بنەمای کاری گەورەتر بۆ داهاتوودا.

ئەم ڕێنووسە هەوڵێکە بۆ لێکنزیککردنەوەی هەموو دەقەکان، زمان بەردەوام دەگۆڕێت، با ئێمەش بەردەوام خۆمان نووژەن بکەینەوە.

پوختەی ڕێنووس، وەشانی ١،

٢٠٢١/٠٩/٢٥

دوایین نوێکردنەوە:

٢٠٢٢/٠٧/٠١

(ڕێنووسی زمانی کوردی)،

لێرەش بە شێوەی سەرهێڵ لە بەردەستدایە:

ڕێنووسی زمانی کوردی

❊❊❊

پوختەی ڕێنووس بە پ.د.ئێف

❊❊❊

diyako.yageyziman.com